

Az USA és az EU gyógyszer- és biotechnológiai iparának K+F kiadásait összehasonlítva szembetűnő, hogy előbbi jelentősen többet fordít ilyen célú kutatásokra. Az EU különösen a biotechnológiai ágazatban van lemaradva versenytársától.

Az ágazat jövőképe biztató, hiszen a népesség korszerkezetében bekövetkezett és jelenleg is érvényesülő tendenciák, az egészségi állapot megőrzésére vagy helyreállítására fordított kiadások növekedése, az új betegségek megjelenése jelentős elvárásokat támaszt a gyógyszeriparral szemben. ●●●

IRODALOM

- [1] The 2014 EU Industrial R+D Investment Scoreboard EU, 2014. ISBN 978-92-79-43861-5
- [2] Science, technology and innovation in Europe 2013 edition, Eurostat pocketbooks, Eurostat, European Commission, 2013.
- [3] Európai Gazdasági és Szociális Bizottság: Ipari szerkezetváltás az európai gyógyszeripari ágazatban, Brüsszel, 2014. április 29. CCMI/119 gyógyszeripar
- [4] Vidéki Imre: A hazai gyógyszeripar gazdaságföldrajzi bemutatása. In: Nyári D. (szerk.): VI. Magyar Földrajzi Konferencia, Szeged, 2012. szeptember 5–7., Tanulmánykötet, 1000–1010.
- [5] Eurostat: Business Economy by Sector, Manufacture of Pharmaceuticals Statistics, Nace Rev. 2. 2013. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Manufacture_of_pharmaceuticals_statistics_-_NACE_Rev_2
- [6] EFPIA: The Pharmaceutical Industry in Figures, 2014. Brüsszel, p. 28
- [7] PhRMA (Pharmaceutical Research and Manufacturers of America) 2014 profile of pharmaceutical industry, Washington, 2014.
- [8] Sipos Júlia, Cseh András: A Magyarországon termelőkapacitással rendelkező gyógyszergyárak (Richter Gedeon NyRT, Egis NyRT, Teva, Sanofi-csoport) szerepe a magyar gazdaságban, Magyar Kémikusok Lapja, 2014. május, 139–143.
- [9] PhRMA (Pharmaceutical Research and Manufacturers of America) 2012 profile of pharmaceutical industry, Washington, 2012.
- [10] www.novartis.com

Ipari és kulturális örökség

A MOM Kulturális Központ

A mikor a nyolcvanas években mikulásünnepségre jártunk a MOM-kultúrházba, nem gondoltam, hogy az épület hamarosan műemlékké nyilvánítják, azt pedig végképp nem, hogy a Magyar Optikai Művek még a századforduló előtt – szinte szó szerint – porrá lesz.

A gazdasági-társadalmi szerkezetváltás miatt – nem csak Kelet-Európában – számos üzem néptelenedett el. Szerencsés esetben a kiürült gyárépületeket újra felhasználják, például kulturális térérré alakítják át. Jó példa erre Helsinkiben régi kábelgyára vagy Budapesten a Ganz-telepi Millenáris.

A korábbi szocialista országokban eleve épültek kultúrházak a nagy gyárak szomszédságában. Ezek részben megmaradtak – néha olyankor is, amikor a gyárakat bezárták –, és kulturális funkciójukat is megőrizhették. Megkockáztatjuk, hogy nemcsak a kulturális, hanem az ipari örökségnek is részét képezik – különösen akkor, ha elfogadjuk azt a definíciót, amely az ipari örökség fogalmához társítja az iparhoz kapcsolódó társas tevékenységek helyszíneit is. [1] A nevezetes „gyári” kultúrotthonok közé tartozik, többek között, a Fővárosi Művelődési Ház és – mai nevén – a MOM Kulturális Központ.

Mikor és miért keletkeztek ezek az épületek? A kultúrházak történetének magyarországi kezdeteit 1949-re teszik. A művelődési otthonok létesítése a szovjet példán kívül hazai hagyományokra is támaszkodott. Ezek pedig az úri kaszinóban gyökereztek: „... ez az intézmény volt a példája a legkülönfélébb más köröknek, társasági és művelődési egyesületeknek, gazdaköröknek, iparos köröknek, olvasóköröknek stb. Számuk rohamosan szaporodott, a múlt [19.] század végére már behálózták az egész országot.” [2]

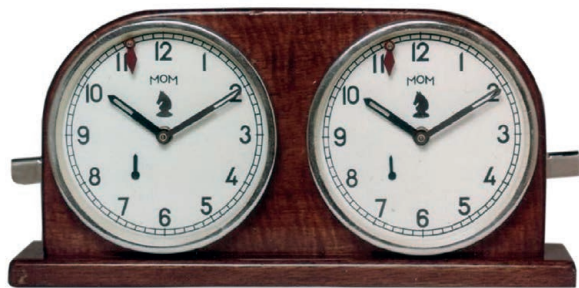
A következő néhány idézet a kultúrház-alapítás körülményeit érzékelteti. 1950. június 21-én az MDP KV¹ Titkársága javaslatot

¹ Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége.

fogadott el „kultúrotthonok hálózatának kifejlesztésére”, és határozatot hozott, hogy „kiindulópontként az év végéig 50 üzemi és 300 falusi és városi kultúrotthon létesítendő.” [3] A határozat végrehajtásáról a Politikai Bizottságnak (PB) tettek jelentést a következő tavaszon, és a PB megállapította, hogy „pozitív, egészséges, az egész szocialista építésnek használó mozgalom a kultúrotthon-mozgalom... A szakszervezetek gondoskodjanak róla, hogy az üzemi kultúrházakban klubok alakuljanak és a munkáság nagyobb számban látogassa ezeket.” [4] Egy 1952-es jegyzőkönyv szerint a PB „a szovjet vállalatok kultúrotthonainak fejlesztésére fordítandó 14 millió forint beruházási összeget jóváhagyja”. [5]

Miért támogatták az MDP „szovjet vállalatok”-at? A második világháború után, a potsdami egyezmény értelmében, szovjet tulajdonba ment át a magyarországi német vagyont. Mivel számos gyár részvénytársasági formában működött, jelentős német érdekeltséggel, 1946-ban a német részvények is szovjet kézbe kerültek. Magyarországon kb. 400 gyár vált részben vagy teljesen szovjet tulajdonná. [6] Közéjük tartozott a Magyar Optikai Művek Rt. is.

A Magyar Optikai Művek (MOM) története a 19. század utolsó negyedében kezdődött. A kolozsvári egyetem új „gépészállomása”-nak vezetésével a marburgi Ferdinand Süsst bízták meg. Alkalmazása mellett máig ismerősen hangzó érveket hozott fel Braszai Sámuel, az egyetem dékánja: „Nem állítjuk, hogy az egyetemi mechanikus ezentúl minden fizikai, vegytani, élettani stb. apparátusát fogja az egyetemnek elkészíteni, de azért a javításokon kívül sok újat is fog jutányos áron kiállítani műhelyéből és így különböző helybéli iparosnak (úm. asztalosnak, sárgaréz-öntőnek stb.) foglalkozást adni.” [7] Ferdinand Süss néhány év múlva Baross Gábor kérésére Budapesten állított fel mechanikai tanműhelyt. A Mozsár, majd Alkotás utcai műhely bérmeletét is vállalt. [8] Geodéziai, erdészeti, bányászati, tengerészeti műszereket

MOM-órák (retronom.hu, [14])

Teodolit [14]

„Derivatograph”
(anyagmérnök.hu)

gyártottak; egészen az 1940-es évekig ők készítették, állandóan továbbfejlesztve, Eötvös Loránd torziós ingáját. A tanműhely állami támogatása 1900-ban megszűnt, és létrejött Süss Nándor magánvállalata, ahol folytatódott a mechanikusképzés. Az Alkotás utcában is megindult azonban a villamosforgalom, ami nem kedvezett a precíziós berendezések készítésének. A gyár 1905-ben még távolabb költözött a várostól, a Csörsz utcába. 1918-ban részvénytársasággá alakult át, és néhány év múlva megvette a Goerz cégtől az optikai üvegcsiszolás licencét; 1939-től ne-

vezték Magyar Optikai Művek Rt.-nek. [9] A prosperáló vállalatot a két világháború között újabb üzemekkel bővítették: „... az épületegyüttes Magyarország legszebb, legkorszerűbb ipari épü-

lete volt.” [10] A MOM 1930-ban már jelentős katonai megrendeléseknek tett eleget (a hadiipar számára is finommechanikai-optikai műszereket gyártott). A részvények egyik fele a Honvédelmi Minisztérium, a másik a Zeiss és a Goerz cég tulajdonába került. 1944-ben a gyár gépparkjának és felszerelésének nagyobbik felét nyugatra vitték, az ostrom alatt az épületek fele romba dőlt vagy megsérült. [8, 11] 1946-ban a német részvényeket a Szovjetunió kapta meg. [9, 11]

A háború után – szovjet irányítással – újraindult a munka.² A gyár 1952-ben került vissza a magyar állam tulajdonába. A következő évtizedekben továbbfejlesztették a finommechanikai-optikai gyártmányokat, és új, sikeres termékeket – többek között laboratóriumi berendezéseket, számítástechnikai kiegészítőket – is készítettek.³ A fejlődés az 1980-as évek közepéig tartott. 1989-ben a budapesti és a (hatvanas években létesült) vidéki gyárakból önálló rt.-ket és kft.-ket hoztak létre; némelyiket a 90-es években értékesítették. A Magyar Optikai Művek 1998-ban jogutód nélkül megszűnt. [9] A budapesti telephelyet – egyetlen üzemi épület kivételével⁴ – lebontották.

A gyár emlékét a MOM Emlékalapítvány igyekszik életben tartani. [14] A gyártelep helyére, környékére irodaház, bevásárlóközpont, sportközpont és lakópark épült. A Csörsz utca és a Nagy Jenő (Sirály) utca sarkán azonban megmaradt a kultúrház, amelyet még 1992-ben műemléknek nyilvánítottak. Építését a második szovjet igazgató, Konsztantyin Szmirnov rendelte el 1950-ben. Az Állami Ellenőrzési Központhoz intézett levele szerint a létesítmény a „Podjomnyik [Szovjet Állami Gépipari Rt.] és a felettes szovjet hatóságok »nagylelkű elhatározásából« épül ... 3,3 millió forintért.” [15]

A kultúrházat ifj. Dávid Károly (1903–1973) tervezte, aki az 1930-as évek elején Le Corbusier irodájában töltött majdnem egy évet. Két munkáját szinte mindenki ismeri. Az egyik a (ma már szintén műemlék) Ferihegy I. terminál, amelynek építése az 1930-as évek végén kezdődött, de a repülőteret – a háború miatt – csak 1950 májusában adták át. A másik a Népstadion (Puskás Ferenc Stadion). Dávid Károly 1950-ben három kultúrházat is tervezett. [16] Az egyik a Hazai Fésűsfonó és Szövőgyár kultúrháza, amelyben ma irodák vannak. A gyár többé-kevésbé romos épületeinek egyikébe viszont beköltözött a kultúra; itt működik a Bakelit Multi Art Center. A Fésűsfonó kultúrházára nagyon hasonlít a Pamuttextilműveké, amelyet 1950. december 21-én – Sztálin 71. születésnapján – adtak át a gyár dolgozóinak. [17] Ez a kultúrotthon az 1960-as évek elején Fővárosi Művelődési Házzá (FMH) alakult át; az idők folyamán legendás kulturális központ lett (itt működött például az Illés Klub). A

A Hazai Fésűsfonó és Szövőgyár kultúrháza az 1950-es években [18]

² A szovjet–magyar vegyes vállalatokban az elnök magyar, de a hatalmat gyakorló vezérigazgató szovjet volt. [12] 1952-től a magyar kormány fokozatosan visszavásárolta a „szovjetizált” vállalatokat, amelyek árát, több éven át, pénzben és áruban kellett kiegyenlíteni. [13]

³ A gyár ismertségére – és a korra – jellemző, hogy a MOM-ot centenáriuma alkalmából táviratban köszöntötte Alekszandr Nyeszmejanov, a Szovjet Tudományos Akadémia korábbi elnöke, az Elemorganikus Vegyületek Intézetének igazgatója (Fókusz, 1976. szeptember 27.).

⁴ Homlokzatát átalakították, két szinttel megemelték; ma ez a Fotex Plaza. [10]

A MOM Kulturális Központ napjainkban

60 éves épületet néhány éve lebontották, és 60 lépésnyire újat építettek helyette.

A három közül a legrangosabb épület, a MOM-kultúrház, 1951-re készült el. Dávid Károly mindhárom kultúrháza L alaprajzú. Az „L egyik szárába” kerültek a klubok, a másikba a színház. A két szárnyat a MOM-kultúrház esetében henger alakú elem kapcsolja össze. [16] A MOM-kultúrház és Ferihegy I forgalmi épülete között több hasonlóság is felfedezhető, például mindkettőnek jellegzetes az alaprajza – a terminálé repülő formáz. [15]

A Szabad Nép korabeli tudósítása szerint „a korszerűen, kényelmesen berendezett színház- és mozi terem 800 látogatónak biztosít kellemes estétet. Az emeleti könyvtárban szépirodalmi és tudományos könyvek ezrei, a süppedő szőnyegekkel borított olvasóterem, vagy a különböző játékszobák, tanácskozhelyiségek várják a vendégeket.” [19] A klubszárny beosztása is utalt a mozgalmi és a művelődési funkciókra. A földszinten kapott helyet

A MOM-kultúrház előcsarnoka, archív felvétel [20]

például az úttörő- és a szakszervezeti szoba, a Magyar Nők Demokratikus Szövetségének irodája; az emeleten a játék-, a sakk-, a sportszoba, a könyvtár, a fotólabor. [15] Az időközben Szakassits Árpádról elnevezett intézmény programjai szintén tükrözték a kettős törekvést: „Az 50–60-as években az igényeknek megfelelően hivatalos színházi együttesek tartottak előadásokat. Ma-napság is [1976] él ez a szép hagyomány ... Olyan tömeggyűléseknek is gyakran adott helyet kultúrpalotánk, amelyeknek szónokai a hazai, illetve a nemzetközi politika jelentős személyiségei voltak.” [19] A bizományi áruház művészeti aukcióit hosszú évekig a MOM-kultúrházban rendezték meg. A dolgozók képzését szolgálta például a jellegzetes nevű Munkásakadémia, Nők Akadémiája, Társadalompolitikai Akadémia (ahol arról tartottak először előadást – 1976 novemberében –, hogy milyen szerepet töltenek be a műholdak a világrészek közötti információcserében). A kultúrház vezetésének fontos volt a fiatalok bevonása: 1976-ban hetente játszott a Beatrice (ekkor még nem érkezett el a kemény rockhoz), később itt alakult meg a Hobo Blues Band első klubja.

Miért vált műemlékké a MOM-kultúrház? Az épület határhelyzetben született. A szocreál stílust 1951 őszén – a kultúrház befejezése idején – kiáltották ki egyeduralgokodóvá. Az „emberről való gondoskodás” elvét követő építészeti klasszicista formákkal kellett megalkotni. A MOM Kultúrház átmenet a modern és a szocreál között. Az ideológiai változásra elsősorban a kupola utal, amely a munkásművelődés színterére hívja fel a figyelmet. A letisztult formák azonban a modernizmushoz kötik az épületet – amely tehát történelmi okokból és kvalitásai miatt lett műemlék [15], de ipartörténelmi emlékként is érdemes számon tartanunk. 2011-ben felújították: a város egyre népszerűbb kulturális központja.

Silberer Vera

IRODALOM

- [1] Albrecht, H., Walther, D., SHIFT-X: Industrial heritage as a promoter of sustainable economic development. *Industrial Patrimony* (2013) 29, 12.
- [2] Kovalcsik J., A kultúra csarnokai, I. Művelődéskutató Intézet, Budapest, 1986. 13–19.
- [3] Az MDP KV Titkárság 1950. június 21-i ülésének jegyzőkönyve (Magyar Országos Levéltár, 276 f. 54. cs. 105. ó. e.)
- [4] Az MDP Politikai Bizottsága 1951. április 19-i ülésének jegyzőkönyve (Magyar Országos Levéltár, 276 f. 53. cs. 72. ó. e.)
- [5] Az MDP Politikai Bizottsága 1952. január 16-i ülésének jegyzőkönyve (Magyar Országos Levéltár, 276 f. 54. cs. 176. ó. e.)
- [6] Borhi, L., Hungary's role in the Soviet bloc, 1945–1956. In: *Imposing, maintaining, and tearing open the iron curtain. The cold war and East-Central Europe, 1945–1989* (szerk. Kramer, M., Smetana, V.). Lexington Books, 2013. 89.
- [7] Fókusz. A Magyar Optikai Művek dolgozóinak lapja. 1976. szeptember 13.
- [8] Százéves a Magyar Optikai Művek (szerk. Bernolák K. et al.). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1976.
- [9] http://www.mombudapest.hu/muvhazas_tortenet.html (letöltés: 2015. 10. 24.)
- [10] Rosch G., Hegyvidéki épületek. Budapest, 2005. 14–18.
- [11] Kérész Gy., Elhunyt a MOM egykori főmérnöke. *Hegyvidék* (2010) január 12.
- [12] Borhi L., A vasfüggöny mögött. Magyarország nagyhatalmi erőterében, 1945–1968. Ister, 2000. 38.
- [13] Borhi, 108–109.
- [14] <http://www.mombudapest.hu> (letöltés: 2015. 10. 24.)
- [15] Fehérvári Z., Prakfalvi E., Az egykori Magyar Optikai Művek művelődési háza. In: *Kő kövön. Dávid Ferenc 73. születésnapjára* (szerk. Szentesi Edit et al.), Vince Kiadó, 2013. 32–43.
- [16] Fehérvári Z., Prakfalvi E., Rítóók P., Ifj. Dávid Károly építés (1903–1973). In: *Kő kövön. Dávid Ferenc 73. születésnapjára* (szerk. Szentesi Edit et al.), Vince Kiadó, 2013. 13–31.
- [17] Drucker T., A Fővárosi Művelődési Ház története. In: *A közművelődés háza Budapest, I. Budapesti Művelődési Központ, 2002.*
- [18] Preisch G., Budapest városépitészeti története. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1960.
- [19] In: Fókusz, 1976. október 11.
- [20] <http://hg.hu/cikkek/varos/8437-negyemilliardbol-ujul-meg-a-mom-muvhaz> (letöltés: 2015. 10. 24.)